ANαliZA

časopis za kritično misel

Letnik 1, številka 2, junij 1997 · ISSN 1408-2969

RECENZIJE

Fani Pečar

Recenzija: Richard Swinburne: Is There a God?

Citiranje: Fani Pečar, »Recenzija: Richard Swinburne: Is There a God?«, *Analiza: časopis za kritično misel* 1, št. 2 (1997): 142–147.

To delo je objavljeno pod licenco Creative Commons Priznanje avtorstva 4.0 Mednarodna (CC BY 4.0), https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.sl.

Izdajatelj: Društvo za analitično filozofijo in filozofijo znanosti, Ljubljana.

Elektronska različica je bila leta 2026 rekonstruirana iz izvirnih stavnih datotek in preverjena s tiskano izdajo. Številke strani ustrezajo tiskani izdaji; prelomi strani znotraj prispevka se lahko nekoliko razlikujejo.

Richard Swinburne

recenzirala Fani Pečar

IS THERE A GOD?

Oxford University Press, Oxford & New York 1996

Knjiga je odziv na moderne dvome o obstoju Boga. Danes se lahko zdi, da znanost ne pušča ravno dosti prostora za Boga. Za razlago o nastanku človeka in sveta nasploh Bog ni več potreben. Za mnoge ljudi se tudi religiozno izkustvo nič več ne utemeljuje v razumu in za prepričanje, da Bog obstaja, nekako ni pravega razloga. Richard Swinburne, eden izmed najbolj znanih še živečih filozofov religije (profesor krščanske religije na univerzi v Oxfordu), pa misli drugače. Po njegovem znanost nudi dober razlog za obstoj Boga. Njegov argument je v bistvu zelo preprost, uporablja enake kriterije kot jih uporablja znanost pri določanju, katera teorija je boljša od druge oziroma katera boljše pojasni pojave v svetu. Na tej podlagi ugotavlja, da je teorija o obstoju Boga tista, ki najboljše pojasni vse, kar opazujemo. Slika sveta, kot jo riše znanost, je tako dopolnjena z Bogom.

Delo je razdeljeno na sedem poglavij (Bog, Kako razlagamo stvari, Preprostost Boga, Kako obstoj Boga razlaga svet in njegov red, Kako obstoj Boga razlaga obstoj ljudi, Zakaj Bog dovoli zlo, Kako obstoj Boga razlaga čudeže in religiozno izkustvo).

Bog

V prvem poglavju knjige se Swinburne ustavi ob lastnostih, ki jih teizem pripisuje Bogu (teizem je pozicija, da Bog obstaja), in to neodvisno od vprašanja, ali Bog s takimi lastnostmi sploh obstaja. Vendar ti različni atributi niso samo človeške lastnosti potencirane v neskončnost, ampak Bogu pripadajo po samem bistvu (so esencialne in si brez njih Boga ne moremo predstavljati). Osnovne so tri lastnosti. Prva lastnost, ki jo avtor izpostavi, je *vsemogočnost*. Bog lahko naredi vse, kar je logično mogoče, pri svojem delovanju ni omejen z materijo ali z naravnimi zakoni. Drugič: glede na svoja prepričanja je Bog *vseveden*. Problemu človekove svobodne volje (če je Bog vseveden, kako lahko človek sploh kaj svobodno dela, če pa je človek svoboden, potem lahko dvomimo o božji vsevednosti) se Swinburne izogne tako, da trdi, da Bog ve vse, kar je logično mogoče vedeti ob določenem času. Tretjič: za razliko od ljudi, ki smo v svojih odločanjih odvisni od mnogih dejavnikov, je Bog v svojih odločitvah *popolnoma svoboden*.

Te tri lastnosti so potem podlaga za ostale, ki so iz njih izpeljane. Swinburne tako pravi, da je Bog večen, pri čemer mu to pomeni, da je neprestano prisoten v času (za razliko od teologov od 4. do 14. stoletja, ki so večnost Boga opisovali kot

brezčasnost, neobstajanje v času), zato mu tudi ni potrebno odgovarjati na vprašanje, na katero mora drugo pojmovanje: če Bog ne obstaja v času, kako mu je potem sploh poznan pojem časa? Ker ni omejen z materijo, je breztelesen in povsod navzoč (kot celota in ne po delih). Zaradi svoje vsemogočnosti je tudi stvarnik sveta, in kot tak ga tudi neprestano vzdržuje v bivanju (s tem se izogne težavam, če bi se izkazalo, da je svet večen). Iz božje vsevednosti in popolne svobode sledi tudi, da je popolnoma dober. Točno namreč ve, kaj je dobro in je sposoben to tudi narediti. Kot tak je tudi vzrok moralnih obveznosti, čeprav hkrati avtor tudi trdi, da obstajajo določeni moralni zakoni, ki so od Boga neodvisni.

Zdi se mi, da s tem, pa tudi s poudarjanjem, da Bog lahko naredi (ali ve) le-to, kar je logično mogoče, nastane rahel dvom, ali je Bog res vsemogočen in ali nista potemtakem morala in logika nad njim. Swinburne žal tega v pričujoči knjigi ne obravnava.

Kljub temu da Bog ima te lastnosti esencialno, pa same po sebi še ne zahtevajo, da tak Bog tudi v resnici obstaja. Obstoj tako ne spada med božje lastnosti (s tem je zavrnjen ontološki dokaz za obstoj Boga).

Kako razlagamo stvari

V drugem poglavju Swinburne predstavi običajne kriterije, ki jih v znanosti uporabljajo za določanje in izbiranje najboljšega zakona znotraj teorije ali samih teorij. Kriteriji so enaki pri obeh vrstah pojasnjevanja dogodkov: pri tako imenovani mrtvi vzročnosti [inanimate causation] - sem sodijo naravni zakoni, ki veljajo zaradi stvari samih in zaradi uniformnosti narave, ki je pogoj, da pri enakih pogojih dobimo enake rezultate - in pri osebni ali namenski vzročnosti [intencional ali personal causation], ko dogodek pojasnimo z nameni, zmožnostmi in prepričanji ljudi.

Kriteriji, ki jih avtor navaja za upravičenje razlage, so štirje:

- dobro predvidevanje dogodkov, ki jih opazujemo - več kot lahko teorija (ali zakon) pojasni, boljša (boljši) je;
- preprostost [simplicity] teorije ali zakona - preprostost je v tem, da je za pojasnjevanje določenega pojava potrebno predpostaviti čim manj novih stvari (po principu Ockhamove britve). Ta kriterij tudi izključuje protislovnost teorije ali zakona;
- vklapljanje v celoten kontekst oziroma v ozadnje znanje [background knowledge] - tu je mišljeno znanje s sosednjih področij, čim širše je pojasnjevanje v določeni teoriji, manj tega znanja je potrebno upoštevati. Pri razlagi celotnega sveta pa ta kriterij popolnoma odpade;
- pojasnjevanje dogodkov, ki jih opazujemo - če določen zakon boljše pojasnjuje dogodke kot ostali, potem ga je treba sprejeti.

Te kriterije Swinburne v tretjem poglavju poskuša nanesti na svojo teorijo o obstoju Boga in pokazati, da jih najboljše zadovolji.

Preprostost Boga

Na začetku poda Swinburne klasično delitev pozicij glede na to, kaj katera jemlje za osnovo vsega obstoječega. Mogoče so tri:

- *materializem*, pri katerem ima vse živo svoj vzrok v neživi naravi, tudi to, kar je mentalno in osebno. Glede na to, da Swinburne zagovarja teizem, nasprotuje materializmu, sicer brez kakšnega trdnega argumenta, pač pa bolj zaradi nesprejemljivosti, da bi človekove želje, prepričanja bili le materialni objekti ali njihova fizična stanja;
- *humanizem* predstavlja mešano pozicijo - obstoj elementov in njihovo delovanje se ne da popolnoma pojasniti s fizičnimi elementi in obratno. Humanizem sam ne poda - vsaj po Swinburnu - svojega lastnega odgovora;
- *teizem* - elementi nežive narave morajo biti razloženi s pomočjo osebne razlage. K osebam šteje avtor ljudi in Boga.

Teza same knjige je, da je teizem najbolj preprosta razlaga in da je odločilen kriterij ravno njegova preprostost. Vzrok za obstoj vsakega objekta in vzdrževanje le-tega v obstoju je namreč odvisno le od ene same substance - Boga. Preprostost se kaže tudi v tem, da ima predpostavljeno bitje neomejeno moč. S tem se namreč izognemo vprašanjem kot: Zakaj omejenost? Zakaj le do neke meje, ne pa tudi naprej? ... Swinburne je prepričan, da teizem hkrati zadovoljivo ustreza tudi ostalima dvema kriterijema.

Kako obstoj Boga razlaga svet in njegov red

Da bi utemeljil teizem, se Swinburne sprašuje, zakaj stvari (svet) sploh obstajajo. Najbolj naravno stanje sveta bi bilo, da ga sploh ne bi bilo. Ne zadovolji se z odgovorom materializma, da je to, da svet je, potrebno sprejeti kot golo dejstvo. Enako se mu ne zdi verjetno, da bi vse stvari, od katerih so nekatere zelo zapletene, bile posledica nekega naključja. Proti temu govorijo tudi naravni zakoni, ki veljajo za vse stvari v svetu. Tega materializem ne more pojasniti (ugotovi lahko le zakone, ne pa tudi vzrokov zanje).

Avtorju se zdi, da ima teizem na vse te probleme in dejstva v svetu najboljši odgovor. Svet je ustvarjen od Boga, ki ga je ustvaril kot možnost za ljudi, pa tudi za višje živali, ki imajo po njegovem mnenju zavest (to, da so tudi živali zavestna bitja, izpelje iz tega, da se lahko učijo, načrtujejo ...). Vzrok za urejenost v svetu je prav tako povezan z Bogom (lepota je dobra stvar, Bog pa hoče dobro). V bistvu Swinburne tu potrdi peto Tomaževo pot; iz tega, da imajo stvari svoj cilj, lahko sklepamo na Boga (nekdo jih je moral usmeriti proti temu cilju, kot to stori lokostrelec s puščico).

Po mojem mnenju se s to podobo pojavi problem preveč antropološke govorice; Bog kot lokostrelec je nekaj poleg sveta in kot tak omejen s svetom. Pa tudi sam svet in njegova urejenost je dokaz za Boga le nekomu, ki že ima vero, ateista to ne prepriča - to pravi že Pascal v *Mislih*.

Isti problem najdemo tudi pri Swinburnovi razlagi, od kod in zakaj človeška in živalska telesa, ki so kot zapleteni stroji. Da so ustvarjeni od Boga, se mu zdi še najbolj preprost in utemeljen (Bog je imel razlog, svojo dobrost, da jih je ustvaril) odgovor. Pri tem navaja v svoj prid Paleyjev argument o urarju. Če namreč najdemo na tleh uro, se ne zadovoljimo z razlago, da je na tleh že od nekdaj, kot to naredimo v primeru, ko na tleh najdemo kamen, pač pa zelo hitro pomislimo na urarja, ki je uro naredil z določenim namenom. Enako lahko zaradi naših teles sklepamo na Boga ustvarjalca.

Seveda to ne pomeni, da je pri ustvarjanju teles šlo za osnovno dejanje [basic act]; mogoča je tudi teorija o evoluciji ter Darwinov razvoj vrst. Oboje namreč pojasnjuje le današnje stanje, in če naj bi uro (svet) naredil nek slep/mrtev stroj (evolucija in naravni zakoni), mora tudi za tem strojem biti nek urar (Bog). Vendar s tem Bog ne postane le mašilec lukenj, ki bi pojasnjeval, česar znanost ni sposobna, ampak razloži tudi, zakaj znanost česa ni zmožna pojasniti.

Kako obstoj Boga razlaga obstoj stvari

Poseben problem najdemo pri ljudeh (pa tudi pri višjih živalih), ker pri njih ne gre le za telesnost, ljudje imajo tudi zavest, ki telesnost presega. S tem se Swinburne postavi na stališče dualizma, o katerem sam pravi, da ni preveč zastopana pozicija, čeprav se mu zdi, da se ji ni mogoče izogniti. Proti monizmu, ki je nasprotno stališče in zagovarja samo eno (materialno) substanco, navaja primere o zamenjavi možganov, ko ni mogoče vedeti, čeprav je z biološkega vidika vsa stvar popolnoma jasna, kdo je oseba.

Swinburne tudi trdi, da mentalnega ni mogoče zreducirati na nekaj v fizični naravi ali na kako super-znanost, ki bi obe razsežnosti združevala in pojasnjevala. Na vprašanje, od kod duša, če je ni mogoče dobiti iz fizičnega sveta, odgovarja s teizmom. Ta namreč trdi, da je dušo ustvaril Bog, in to ne skozi drugotne vzroke, kot je to storil pri telesih, ampak neposredno kot ?basic act?. Vzrok za to stvaritev je človekova svobodna volja. Iz tega skoraj sledi, da možgani niso navaden materialen objekt. Čeprav to ni čisto nezdružljivo, kajti mogoče gre tudi v primeru možganov za majhne spremembe kot v kvantni mehaniki, ki so nepredvidljive in povzročajo mentalna stanja.

Zakaj Bog dovoli zlo

Dejstvo, da v svetu obstaja zlo, predstavlja svojevrsten dokaz proti obstoju Boga. Kajti če je Bog vsemogočen, potem bi zlo lahko preprečil, kot popolnoma dober pa bi to moral narediti. Zlo, kot je razumljeno v pričujoči knjigi, se deli na:

- moralno, ki ga povzročajo ljudje, ko izrabljajo svojo svobodno voljo in je v knjigi pomembnejše;
- naravno, ki je posledica zakonitosti v naravi, sem spadajo naravne katastrofe ipd.

Swinburne najprej v zagovor Boga navaja klasičen primer iz svobodne volje. Bog, ki ustvarja ljudi s svobodno voljo, mora računati na zlo, kajti protislovno bi bilo, da bi ustvaril takega človeka, ki pa bi se hkrati vedno odločal le za dobro. Svobodna volja pa se izraža predvsem v izbiri med dobrim in zlim. V kolikor ne vključuje odgovornosti za drugega, v toliko se zlo nanaša na nekoga drugega.

Čeprav tudi trpeti zaradi nekoga drugega ne pomeni vedno čiste izgube. Trpečemu lahko celo pomaga. Brez trpljenja ljudje ne bi razvili določenih sposobnosti. Čeprav se potem pojavi vprašanje, ali mi Bog lahko pošlje trpljenje za dobrobit nekoga drugega? Ali ni to podobno, kot če bi zdravnik delal poskuse na enem človeku, da bi pomagal drugim? Na to avtor odgovarja, da ima Bog kot stvarnik nad ustvarjenim določene pravice, enako kot imajo starši določene pravice nad otroki in jim včasih lahko naložijo kazen, če je ta v njihovo dobro.

Poleg tega pa trpljenje nekoga daje njemu samemu in njegovim bližnjim možnost, da nanj odreagirajo in s tem tudi rastejo kot ljudje. Glavni argument, ki ga navaja, pa je, da trpljenje, ki ga nekdo prestaja, pa naj bo zaradi moralnega ali naravnega zla, ne traja neskončno (bolečino lahko čutiš le do neke stopnje ...). V vsakem primeru je zlo cena, ki jo ljudje morajo sprejeti v zakup za svojo svobodno voljo.

Kako obstoj Boga razlaga čudeže in religiozno izkustvo

Glede na to, da je Bog popolnoma dober, bi od njega pričakovali, da bo pogosto posegel v svet in uslišal prošnje. Takšni posegi se imenujejo čudeži in so po definiciji dejanja, povzročena od Boga, ki pomenijo kršitev ali vsaj zaobidenje naravnih zakonov, ki so dani od Boga. Eden od ugovorov je, da bi Bog bil s tem sam s seboj v protislovju (kako lahko krši zakone, ki jih je sam postavil, kljub temu da je kreator; ali to ne pomeni, da se je zmotil?), po drugi strani pa bi ljudje s tem izgubili nadzor nad svetom in nad seboj.

Sama definicija čudeža vključuje poznavanje naravnih zakonov, ki pa jih ljudje danes ne poznamo do potankosti. Kar se nam zdi danes čudež, bomo mogoče lahko že jutri znanstveno razložili. Prav tako je potrebno razlikovati med izjemo, ki se včasih zgodi in še ni čudež, in čudežem. Mogoče je pri njej šlo prav tako za nepoznavanje vzrokov ali pa so bili pogoji spremenjeni. Pri dokazovanju čudežev je potrebno pregledati dokaze in kontekst, če je Bog res posredoval v zgodovini. Potrebno je poznati razloge zanj in dogodke je potrebno primerjati z drugimi religijami, ali jih te mogoče ne razlagajo na kak drugačen način. Čeprav se Swinburne sicer nagiba k mnenju, da čudeži so mogoči, pa pravi, da jih je mogoče sprejeti le

v veri. Ateista tako ne prepričajo.

Eden od razlogov, zakaj bi Bog posegal na neposreden način v svet, je, da bi razodel resnice, ki jih drugače ne bi bili sposobni razkriti. Takšna resnica je na primer čudež Jezusovega vstajenja, na katerem je nastalo krščanstvo. Druga taka resnica pa je življenje po smrti, za katerega Swinburne pravi, da mora obstajati, ker je nemogoče, da ljudje ne bi imeli nekega višjega namena. Kot zadnji dokaz za obstoj Boga pa navaja religiozno izkustvo, ki naj bi ga imeli vsi ljudje, čeprav ga razen tega, da navaja primere, ne argumentira.

Sklep knjige je, da obstoj, urejenost in usmerjenost sveta, obstoj in zavest ljudi, zgodovinski podatki o čudežih ter religiozno izkustvo ljudi kažejo na to, da Bog obstaja. Sicer se Swinburne zaveda, da absolutnega dokaza ni, kljub temu pa se mu zdi verjetnost, da Bog je, večja kot pa možnost, da ga ni.